

Tóth Ákos

ÉRTÉKDISKURZUS ÉS KÖZNEVELÉS

Varga Károly: *Fénykör*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013. 647 old.

Az Akadémiai Kiadó gondozásában 2013-ban jelent meg Varga Károly *Fénykör* című, többfunkciós nagymonográfiája, a tíz évvel korábbi *Értékek fénykörében* című könyvének bővített és átdolgozott kiadása, melyben naprakészen és érzékenyen követi és értelmezi az utolsó évtized jelentős változásait is.

Varga Károly az a rendkívül sokoldalú és fantasztikus műveltséggel rendelkező tudós, aki a múlt század '60-as éveiben úttörő munkát végzett a szociológiai tudomány - amelyet akkor üldözendő „burzsoá áltudománynak” bélyegeztek- hazai elfogadtatásában.

A magyar értékszociológusok *Nesztora*, és legtermékenyebb kutatóinak egyike. Jelentősen hozzájárult a nyugati szociológia elemzési kategóriáinak, így például az értékrendszernek az adaptálásához. De nemcsak a hazai szociológia kiemelkedő egyénisége, „nemzetközileg is 2-3 évtizeddel megelőzte a mai szociológiában uralkodóvá váló „kultúrszociológiai” megközelítést” – mint írja könyvajánlásában Szelényi Iván akadémikus, az Amerikai Tudományos Akadémia tagja.

Az érték és értékorientáció fogalmi és műveleti eszköztárának alkalmazása a különféle alkalmazott szociológiai, pszichológiai, közgazdaságtudományi és nem utolsósorban pedagógiai területeken, átütő sikert hozott az egyéni és közösségi magatartás megértésében.

Ennek illusztrálására idézi a szerző Helmut Klages, neves német értékszociológust, aki a szociológiai axiológia (értékelmélet) művelőit mint a „tolvajkulcs” (Universalschlüssel) megtalálóját üdvözli, és úgy számol be az értékfogalom sikertörténetéről, hogy a tucatnyi alkalmazási terület között az eredményesség „rangsorában” másodikként éppen a pedagógiai kutatásokat említi. (Megelőzve ezzel pl. a politikai pszichológiát, a média hatásvizsgálatát vagy a beilleszkedési zavarok értelmezését is).

Varga Károly gazdag életpályája során a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Budapesti Corvinus Egyetem tanáraként látta, hogy a fiatalok körében milyen nagy szükség van, és milyen érdeklődésre tarthat számot egy olyan mű, amely megvilágítja a jelenkor történéseit, összefüggéseit, nemcsak egy-egy pontot megcélözva, egyetlen fényforrásból, hanem nagy sugarú kört bevilágítva, mert monográfiáját a magyar ifjúságnak ajánlotta:

**A *Fénykör* új kiadását
a világnézeti („értékorientációs”) ökömenében
eszmélődő
magyar ifjúságnak ajánlom
(közelebről hallgatóimnak a Pázmányról és
Corvinusról)**

Ebben az ajánlásban kifejezésre jut, hogy a szerző a magyar ifjúság világnézeti eszmélődése legfontosabb jegyeinek az „értékkorientációt” és az „ökumenét” tartja. Azaz a felismerést és annak tudatosulását, hogy cselekedeteink mozgatórugóit élettapasztalatainkból (mint pl. Milyenek az emberek? Mi az értelme a társadalmi létnek? Melyik ideológiai/politikai irányzat iránt érzek bizalmat? stb.) fakadó értékeink irányítják. Az „ökumené” pedig arra utal, hogy a nemzetben belüli egymástól eltérő világnézeti orientációkat tiszteletben tartja.

A sokféleség elfogadása, a modern (posztmodern) világban érvényesülő *pluralizálódás* már az olyan konzervatív intézményekben is utat tört magának, mint a katolikus egyház – mutat rá a szerző. Így idézi a 2005-ben pápává választott, majd 2013-ban a pápaságról lemondott Joseph Ratzingernek, még mint bíborosnak az állásfoglalását:

„A hitnek be kell rendezkednie az emberi szellem többé meg nem semmisíthető pluralitására... Aki többet vett át, mint pusztán a megszokások rendszerét, annak mindig is döntenie kellett. Másként ugyanis nem lehet alakítani az emberi élet kalandját. De éppen a kaland nehéz volta teszi azt széppé.” (Ratzinger 1999)

Varga Károly életművének minden részletére jellemző a pluralitás. Mind a témafelvetések sokszínűsége, mind azok elméleti és empirikus megközelítési módjaiban felvonultatja a legkülönbözőbb nézőpontokból kiinduló kutatásokat. S ezek eredményeit összhangba hozva von le következtetéseket. Jelen olvasótáborunk számára pl. fontos megállapítása, hogy „...az emberi szellem többé meg nem semmisíthető pluralitásának” tétele kizárja, hogy egy ország komplex köznevelésében egyetlen zárt értékrendszer állami rendelkezésekkel és szankciókkal kötelezővé tétessen.

Az értéktematika pluralista kezelését hangsúlyozza a szerző ars poetica-ja. Eszerint:

„Óvakodnunk kell a 'value-advocacy'-tól, vagyis attól, hogy saját érték-elköteleződésünket kutatási eredmény gyanánt adjuk el, és vállalnunk kell az 'érték-diskurzust', vagyis az eszmecserék előrevivő hozzáállását, hogy nyílt törekvésű szakmai megvitatás adalékául ajánljuk fel kutatási eredményeinket”.

A mű valóban izgalmas „érték-diskurzus”. Nem csak az „axiológusok” tudományos diskurzusa, hanem más társadalomtudományi ágazatok (pl. közgazdászok, közjogászok) kiváló hazai és nemzetközi képviselőinek, olykor ellentétes nézeteit is ütközteti a szerző.

Ugyanakkor minden megállapítása és következtetése empirikus kutatási eredményeken alapulnak, melyek módszertani tekintetben is példaértékűen magas színvonalúak.

A terjedelmes mű tartalma a más tudományterületek bekapcsolásával is (pl. politikatudományi, akciókutatás, jövőkutatás, menedzsmenttudományok, hálózatépítés, egészségtudomány és sorolhatnánk még) egységes logikai láncra fűzötten, valamint időrendi, történelmi síkon (longitudinálisan) jól követhető. Egyoldalas áttekinthető tartalomjegyzékét követően, tíz oldalas analitikus tartalomjegyzék segíti a szerteágazó ismeretekben való eligazodást. A 20 oldalon keresztül, több mint ötszáz hivatkozott mű felöleli a kezdetektől egészen a mű írásáig megjelent legfrissebb szakirodalmat is.

E tartalmi gazdagság bemutatása egy rövid recenzióban lehetetlen. Csupán egy-két témát érinthetünk.

Így pl. rendkívül tanulságos (a megcélzott egyetemi ifjúság számára különösen) az a rész, ahol egyetemi-tankönyvi háttéranyagként vázolja fel, és három törzsszerzője (*Charles Morris, Milton Rokeach és Geert Hofstede*) életművén keresztül mutatja be a szociológiai axiológia tudományágának befolyásos irányzatait. Számba veszi ezek klasszikus és mai nemzetközi, illetve a rendszereikkel félévszázadon keresztül elért hazai empirikus eredményeit.

Fontos kiemelni a szerző longitudinális vizsgálatainak utolsó két évtizede alatt elért eredmény-adatait. Ezek aktuális adalékot nyújtanak a rendszerváltás értékszociológiai értelmezéséhez, és ezekből kiindulva egy realista nemzetstratégia *valid* (azaz „tudományosan érvényes”) megalapozásához. A problémavezérelt értékszociológiai műben különválnak a rendszerváltás induló impulzusához kapcsolódó, első évtizedbeli értékmozgás empirikus eredményadatai *versus* a második (és elkezdett harmadiké), illetve az egészzet mintegy meta-szinten összevető következtetések.

Az értékrendszerek gondolati keretében való vizsgálatok a legkülönbözőbb területeken hoztak nemcsak elméleti, de gyakorlati következményeikben is újdonságokat. Így pl. igen érdekes és felfedezés értékű „A vállalkozási potenciál értéktartalma” fejezet egyik alfejezete a „Vallás és vállalkozás: a vallásos neveltetés és a felekezeti kultúra befolyása” című. A szerző egy olyan vitatott témában, mint a vallás hoz saját elkötelezettségétől független, pusztán egzakt módszerekkel nyert új kutatási eredményeket. A gyermekkori vallásos neveltetés és egy felnőttkori vállalkozói attitűd teszten (Scanlan) mért pozitív eredmények ugyanis szignifikáns kapcsolatot mutatnak. „Akik vallásos neveltetést kaptak, jellegzetesen maguk szeretik megszabni teljesítési szintjeiket (s ezeket emelni a sikeres teljesítés után), semmint másoktól várni a standardok kitűzését. Hasonló markánsággal sorakozik még további nyolc tesztkérdés is a szignifikánsan megkülönböztetők csoportjában. Kivétel nélkül mindegyik *a vallásosan neveltek fölényét mutatja a vállalkozói gondolkodásmód tekintetében a nem vagy nem egyértelműen vallásos neveltetésűek fölött*. Például a “Nem fogadom el a kudarcot” *kontra* “Megértem, hogy a kudarc az élet velejárója, és szeretek tanulni belőle” válaszlehetőségekből is a vallásosan neveltek választották inkább a vállalkozói helyzetre előnyösebb utóbbi választ.”

Az életminőség értékrendszeri vonatkozásainak kutatása során „Az egészségőke megtartása és gyarapítása: szalutogenetikus szemlélet és magatartás” című alfejezetben részletesen megismerhetjük a szalutogenetikus modell lényegét és széleskörű alkalmazási lehetőségét. Idézet ebből a fejezetből:

„A szalutogenezis fogalomban rejlő latin terminus, salus salutis, f - háttérében Salus-szal, az üdv és jólét istennőjével - elsősorban az egészséget jelenti, de ezen kívül a jólét, üdv, boldogulás, megmenekülés, élet tágabb szinonimikáját is magába foglalja. Ezzel a szalutogenetikus paradigma atyja, Antonovsky is számolt, mert bár kutatásait elsősorban a medicina forradalmi megújítására indította, érdeklődést tanúsított témájának az életminőséggel való belső kapcsolatára is.”

A szerző érdeme, hogy a hazai egészségügyben és pedagógiában is magyar és angol nyelvű cikkei nyomán egyre inkább meghonosodnak a szalutogenetikus modell alkalmazásával végzett kutatások. „A szalutogenetikus kutatási eredmények hasznosítása az egészségügyi kutatásokban” című fejezetben láthatunk erre példát. (Ennek a kutatásnak több munkatársammal együtt szerény résztvevői lehettünk, amiért ezúton is hálás köszönetünket fejezzük ki Varga Károly professzor úrnak.)

Ugyancsak izgalmas téma, amely szintén a fenti fő fejezet részét képezi, és „A szalutogenetikus stratégia a nemzeti egészségőke állományában” című fejezetben kerül bemutatásra, a földrajzilag az Elba vonalán inneni és túli országok értékrendszerében a „bizonytalanságkerülés” és a „bizonytalanság tolerálása” dimenziók mentén tapasztalható eltérések magyarázata a szalutogenetikus modellel.

Varga Károly monográfiájának második, aktualizált és az utóbbi évtized történései nyomán átdogozott kiadásának tartalmi gazdagságát lehetetlen még csak érzékeltetni is. A könyv törzsszövegén túl lábjegyzetek sokaságával (123 db) és azok magyarázatával, szellemes idézetekkel, adatokkal megtűzdelve igen érdekes, s az általános műveltséget is gazdagító olvasmány. A könyv olvasása során gyakran kell az idegen szavak szótárához

nyúl. A szerző nem tagadhatja le többnyelv-szakos filológusi képzettségét, s széleskörű filozófusi és teológiai műveltségét. S külön ki kell emelni, hogy az elméleti tudományok magas szintű művelői között is ritkán található olyan tudós, mint Varga Károly, aki az empirikus kutatások módszertanával, és felsőbb matematikai ismeretekkel is rendelkezik. A legfejlettebb matematikai statisztikai modelleket is virtuóz módon kezeli, s talán ennek is köszönhető rendkívüli kreativitása.

Ne számítson a Kedves Olvasó könnyű olvasásra. A teljességre törekvő könyv apró részletekig tárgyalja a témákat. Nem lehet csak felütni és beleolvasni. Időt kell szánni rá: az elején kezdeni és figyelemmel oldalról oldalra haladva a végére jutni. Ha ezt tesszük, nem csak szakmai, hanem általános ismereteink is bővülnek.